

UDK 316422:929.53(497.5 Makarska)“1900/1910”(093)

Primljeno: 10. 11. 2014.

Prihvaćeno: 15. 11. 2015.

Izvorni znanstveni rad

Istraživanje procesa formacije moderne društvene strukture na temelju matičnih knjiga – primjer Makarske (1900. – 1910.)

Ivan Hrstić

Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*

Trg Marka Marulića 19

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

E-adresa: ivan.hrstic@pilar.hr

U radu se analizira model istraživanja procesa formacije moderne društvene strukture na temelju matičnih knjiga. Pri tome se polazi od teze da tijekom procesa modernizacije dolazi do transformacije tradicionalne društvene strukture u modernu. Ovaj proces odrazio se prvenstveno na sustav društvene stratifikacije, a kao njegov glavni indikator promatraju se promjene u profesionalnoj strukturi stanovništva, koje se analiziraju istraživanjem vertikalne međugeneracijske mobilnosti. Teorijski model ispitan je u drugome dijelu rada na primjeru matičnih knjiga vjenčanih iz Makarske u razdoblju od 1900. do 1910. godine. Na temelju toga druga polovina 19. stoljeća sugerirana je kao razdoblje početka procesa formacije moderne društvene strukture na hrvatskim prostorima.

Ključne riječi: modernizacija, društvena struktura, društvena mobilnost, matične knjige

Istraživanje procesa formacije moderne društvene strukture kao važnoga aspekta općega procesa modernizacije u svakome slučaju nije novost u hrvatskoj historiografiji. No, pri tome su matične knjige kao historiografski izvor za istraživanje ovih povijesnih procesa u određenoj mjeri još uvijek zapostavljene, a mogu pružiti izrazito važan uvid u snagu, brzinu i smjer njihova razvoja. Osobito se to odnosi na pitanje istraživanja povijesti društvenih struktura odnosno njihovih promjena pod utjecajem općega procesa modernizacije. Naime, u kontekstu moderne povijesti ovo područje u hrvatskoj historiografiji još uvijek nije u većoj

mjeri problematizirano. Stoga je cilj ovoga rada ukazati na mogućnosti korištenja matičnih knjiga u istraživanju razvoja moderne društvene strukture u Hrvatskoj. Tijekom općega procesa modernizacije tradicionalna društvena struktura doživjela je snažne promjene i transformirala se u modernu društvenu strukturu. Ova transformacija odrazila se prvenstveno na sustav društvene stratifikacije, a kao njezin glavni indikator mogu se promatrati promjene u profesionalnoj strukturi stanovništva. Stoga je za istraživanje razvoja moderne društvene strukture nužno istraživanje međugeneracijske vertikalne društvene mobilnosti. To će omogućiti donošenje zaključaka o brzini, snazi i smjeru odvijanja promjena. Prema modelu koji će biti obrazložen u ovome radu, kao osnovni izvor za ovaj tip analize predložit će se analiza matičnih knjiga vjenčanih jer one pružaju informacije o zanimanju mladenaca i njihovih roditelja te je na temelju njih moguće istraživati međugeneracijske promjene unutar profesionalne strukture stanovništva. U drugome dijelu rada taj predloženi model prikazat će se na primjeru analize matičnih knjiga vjenčanih iz Makarske u razdoblju od 1900. do 1910. godine jer su ranija istraživanja identificirala drugu polovinu 19. stoljeća kao razdoblje ubrzavanja promjena koje su se odvijale pod utjecajem općega procesa modernizacije na hrvatskim prostorima. Istraživanje temeljeno na razdoblju od 1900. do 1910. godine otkrit će snagu i brzinu promjena koje su se odvijale pod utjecajem modernizacije unutar samo jedne generacije, pri čemu će profesionalna struktura roditelja biti sagledavana kao rezultat društvene i gospodarske strukture prvih desetljeća druge polovine 19. stoljeća, a profesionalna struktura mladenaca posljednjega desetljeća 19. stoljeća i prvoga desetljeća 20. stoljeća. Za šire istraživanje bilo bi potrebno analizirati matične knjige u dužemu vremenskom razdoblju ili za usporedbu uzeti jednako dugo vremenski znatno udaljeno razdoblje, primjerice početak 19. stoljeća. No, za ovu priliku analiza ovoga desetogodišnjeg razdoblja poslužit će kao primjer uporabe predloženoga modela u praksi, a koji će ukazati na opravdanost njegove uporabe u budućim istraživanjima procesa transformacije tradicionalne društvene strukture u modernu.

Društvena mobilnost kao pokazatelj tijeka procesa formacije moderne društvene strukture

Ključni pojam ovoga rada jest modernizacija, pod kojim se podrazumijevaju velike društvene promjene koje su se počele odvijati u Zapadnoj Europi već od 16. stoljeća da bi doseglye vrhunac u 19. i 20. stoljeću pod utjecajem dvostruke (industrijske i političke) revolucije.¹ U kontekstu društvene strukture modernizacija se odrazila prvenstveno u dimenzijama društvene stratifikacije i društvene nejed-

¹ Mirjana Gross, Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu* (Zagreb: Globus, 1992), 13; Zdenko Zeman, *Autonomija i odgođena apokalipsa: Sociološki teorije modernosti i modernizacije* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004), 19.

nakosti, koje nastaju kao rezultat neravnomjerne podjele moći, prestiža i bogatstva. To je za posljedicu imalo transformaciju tradicionalnoga društva u moderno građansko društvo.² Pri tome je došlo do formacije modernih društvenih slojeva kao hijerarhijski određenih društvenih skupina čiji članovi međusobno dijele svijest o zajedničkoj pripadnosti te slične norme, stavove, vrijednosti i obrasce ponašanja.³ U historiografiji postoje brojni modeli i pristupi istraživanju modernih društvenih struktura, no najrašireniji je takozvani klasni pristup, koji podrazumijeva sagledavanje društva kroz podjelu na tri društvena sloja: viši, srednji i niži. Najveća prednost ovoga modela, koji će se slijediti i u analizi razvoja moderne društvene strukture u ovome radu, jest u tome što povjesničarima omogućava relativno lako provjerljivu teorijsku podlogu. Naime, na temelju popisa stanovništva i matičnih knjiga kao izvora moguće je grupirati zanimanja stanovnika određenoga područja u navedena tri društvena sloja te ih dalje istraživati. Ovaj model ujedno omogućava i usporedbe sličnih istraživanja u društvima koja na prvi pogled međusobno nemaju mnogo toga zajedničkog.

Na temelju matičnih knjiga kao izvora za istraživanje procesa modernizacije on se u Hrvatskoj do sada gotovo isključivo promatrao kroz proces demografske tranzicije. Ova istraživanja identificirala su kraj 19. i početak 20. stoljeća kao razdoblje njegova početka na hrvatskome području u cjelini, pri čemu su zabilježena znatna odstupanja među pojedinim hrvatskim regijama.⁴ No, pri tome nije bitno problematizirano pitanje procesa transformacije tradicionalne društvene strukture u modernu. Ovi procesi zasigurno su se u određenoj mjeri odvijali usporedno, kao i svi drugi aspekti modernizacije, ali to ne podrazumijeva da su se odvijali u potpunosti istovremeno i jednakom brzinom. Rješenje ovoga problema može nam ponuditi istraživanje međugeneracijske društvene mobilnosti. Naime, društvena mobilnost predstavlja jednu od najvažnijih dimenzija društvene stratifikacije, a njome se označava mobilnost pojedinaca unutar društvenih struktura i hijerarhije, koja se doživljava kao napredak (pozitivna mobilnost) ili nazadovanje (negativna mobilnost). Pri tome je važno naglasiti kako je u analizi profesionalne strukture kod starije generacije (roditelji) fokus u pravilu na zanimanju očeva, koji se smatraju nositeljima statusa djece od dana rođenja do osamostaljivanja.⁵

² Martine Segalen, "The Industrial Revolution: from Proletariat to Bourgeoisie", u: *A History of the Family: The Impact of Modernity vol. 2*, ur. Andre Burguire, Christiane Klapisch-Zuber, Martine Segalen i Francois Zonabend (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1996), 393.

³ Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija: teme i perspektive* (Zagreb: Golden Marketing, 2002), 23-24.

⁴ Nenad Vekarić, Božena Vranješ-Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47 (2009): 9-62. Pogledati i sve ostale radove u ovome tematskom broju *Anala Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* kao i literaturu ondje navedenu.

⁵ Uz intergeneracijsku društvenu mobilnost postoji i intrageneracijska mobilnost, koja predstavlja odnos između prvoga i idućih poslova koje pojedinac tijekom života obavlja.

Dakle, istraživanje društvene mobilnosti temelji se na analizi mobilnosti između zanimanja koja se smatraju najboljim pokazateljem položaja pojedinca unutar društva. Dobiveni rezultati predstavljaju apsolutnu mobilnost, odnosno udio pojedinaca u pojedinoj skupini zanimanja, za razliku od relativne mobilnosti koja predstavlja vjerojatnost da će se djeca udaljiti od roditeljske skupine zanimanja.

Također, nužno je spomenuti kako se prema načinu postizanja društvenoga položaja u teoriji razlikuju dva modela društva. Prvi s načelom dodjele društvenoga položaja i statusa na temelju nasljeđivanja te drugi s načelom osobnoga postignuća. Prvi oblik društva rezultira u potpunosti nemobilnim društvom, a drugi u potpunosti mobilnim, no nijedno stvarno društvo nije u potpunosti nemobilno odnosno zatvoreno, niti u potpunosti mobilno odnosno otvoreno. Ipak, ova podjela izrazito je važna s obzirom na proces modernizacije koji označava prijelaz iz staleškoga, odnosno predmodernog ili tradicionalnog, oblika društva u moderno. Pri tome se predmoderna društva često (tendenciozno ili uslijed neupućenosti) percipiraju kao potpuno nemobilna, jer su se temeljila na nasljeđivanju društvenih položaja. Stoga su razumljive kritike ovakvoga pristupa istraživanju društvenoga razvoja.⁶ Uz to je prisutna i kritika pretpostavljene otvorenosti modernih društava za mobilnost jer dio teoretičara smatra kako je ubrzo po formiranju modernih društvenih slojeva došlo do njihovoga “zatvaranja u svoje svjetove,” što je onemogućilo daljnju znatniju društvenu mobilnost. Isto tako može se postaviti i pitanje stvarnoga utjecaja promjene zanimanja na društveni položaj pojedinca jer su te promjene često bile samo strukturne. Primjerice, težaci su postali radnici, no to često nije predstavljalo njihov napredak na društvenoj ljestvici, koji je i u budućnosti ostao ograničen uslijed nejednakih šansi za daljnjim školovanjem i boljim zaposlenjem u odnosu na “više” društvene slojeve.⁷ No, unatoč tim kritikama u ovome radu postavljena je tradicionalna teza prema kojoj je upravo modernizacija omogućila rast društvene mobilnosti u skladu sa stavom kako je status pojedinca u modernim industrijskim društvima ipak znatno češće stečen nego u predindustrijskim društvima, u kojima je češće bio naslijeđen, ali daleko od toga da je ranije društvena struktura bila zatvorena odnosno da je moderno društvo potpuno mobilno.

Ovaj stav temelji se prije svega na teorijskim postavkama o povećanju broja osoba koje su napredovale na društvenoj ljestvici, što je bilo posljedica više čimbenika. Jedan od njih je smanjenje nataliteta pa su se roditelji mogli više posvetiti svojoj karijeri, a i više uložiti u obrazovanje i napredovanje djece. Istovremeno je došlo do nagloga širenja osnovnoga i srednjega školstva na sve društvene slojeve, što je omogućilo pojedincima iz nižih društvenih slojeva stjecanje boljih položaja.

⁶ Darko Polšek, “Socijalna stratifikacija”, u: *Uvod u sociologiju*, ur. Josip Kregar, Slaven Ravlić i Darko Polšek (Zagreb: Pravni fakultet, 2006), 175-176.

⁷ Hartmut Kaelble, “Social mobility”, u: *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, sv. 3, ur. Peter Stearns (New York: Charles Scribner’s Sons, 2001), 21-22.

Prometnom revolucijom od druge polovine 19. stoljeća povećala se horizontalna mobilnost, koja je rezultirala širenjem tržišta rada i povećanjem mogućnosti napretka sposobnih i stručnih osoba bez obzira na podrijetlo. Sličan učinak imala je i sve veća diferencijacija poslova jer u pretežno agrarnim društvima nije bilo potrebe za posebnim stručnim znanjima. Ovi društveni procesi bili su praćeni i promjenama u stavovima. Slabila je emocionalna vezanost i identifikacija s pojedinih zanimanjima i okruženjima, a u isto vrijeme rasla je spremnost na promjene u svakodnevnom životu.⁸ Svi ti aspekti općega procesa modernizacije imali su za posljedicu transformaciju tradicionalne društvene strukture u modernu unutar koje je znatno veći utjecaj na status pojedinca počeo imati njegov ekonomski položaj. Stoga su mogućnosti napredovanja između društvenih slojeva postale veće od onih u ranijemu razdoblju iako su strukturne prepreke i dalje onemogućavale njihov još snažniji razvoj te daljnje približavanje ostvarenju ideala potpuno mobilnoga društva.⁹

Naravno, ove promjene nisu se odvijale preko noći nego su u različitim društvima zabilježene velike razlike u rastu stupnja društvene mobilnosti u pojedinim fazama procesa modernizacije. Znatne razlike zabilježene su i unutar pojedinih društava jer povećanje društvene mobilnosti nije bilo jednako između različitih društvenih slojeva. Tako je u pravilu uočeno kako je u početnim fazama formacije moderne društvene strukture pozitivna mobilnost srednjega sloja bila znatno veća od one prisutne u nižem društvenom sloju.¹⁰ Istovremeno, društvena podjela između manualnih i nemanualnih radnika nije bila samo oznaka statusa nego i barijera. Pokreti su se mnogo češće događali s obje strane te barijere nego preko nje, a slično kao i kod predmodernih društava, bilo je vjerojatnije da će do mobilnosti doći između skupina koje su na sličnoj razini unutar hijerarhije zanimanja.¹¹ Stoga je najviša mobilnost zabilježena kod srednjih razina hijerarhije, a manja prema ekstremima, dok je najmanja bila na vrhu.¹² Pri tome su zabilježene i znatne rodne razlike jer su istraživanja potvrdila kako su u ovoj fazi društvenoga razvoja muškarci bili znatno mobilniji od žena.¹³

Ovaj tip analize podrazumijeva i određena metodološka ograničenja jer ne postoji jasna klasifikacija zanimanja pa su pojedinačna istraživanja međusobno

⁸ Usp. Kaelble, "Social mobility", 21-22; Seymour Martin Lipset, Reinhard Bendix, *Social Mobility in Industrial Society* (Berkeley: University of California Press, 1962), 1-11, 59-60, 204; Gerold Ambrosius, William H. Hubbard, *A Social and Economic History of Twentieth-Century Europe* (Cambridge: Harvard University Press, 1989), 78.

⁹ Polšek, "Socijalna stratifikacija", 175-176.

¹⁰ Kaelble, "Social mobility", 22-23.

¹¹ David F. Crew, *Town in the Ruhr – A Social History of Bochum 1860-1914* (New York: Columbia University Press, 1979), 78-79.

¹² John H. Goldthorpe, *Social Mobility & Class Structure in Modern Britain* (Oxford: Clarendon Press, 1980), 42.

¹³ Kaelble, "Social mobility", 22-23.

uglavnom teško usporediva. Također, česta je situacija da zanimanje jednostavno ne odražava stvarni status pojedinca.¹⁴ Unutar pojedinih zanimanja moguće su, pa i vjerojatne, velike razlike, koje se u usporedbi različitih vremenskih razdoblja dodatno povećavaju jer na njih utječu promjene gospodarskih okolnosti i šira društvena kretanja. Usto, promjena zanimanja ne podrazumijeva i poboljšanje ili pogoršanje društvenoga statusa jer se u međuvremenu mijenjaju i okolnosti u kojima pojedinci žive. Pri tome i sam proces modernizacije gospodarstva rezultira diferencijacijom zanimanja i pojavom mnogih struka, odnosno različitim kategorizacijama zanimanja u službenim statistikama i drugim izvorima, koje ranije nisu postojale. To sve otežava usporedbu tradicionalnoga s modernim društvom i donošenje zaključaka o realnosti promjena po pitanju gradacije društvenih položaja pojedinaca procijenjenih samo na temelju zanimanja. U tome kontekstu posebno je važno osvrnuti se na teorijske postavke Maxa Webera kao jednoga od prvih istraživača modernoga društva. Naime, Weber je uz ekonomski položaj pojedinca u procesu proizvodnje u analizu društvene stratifikacije uveo još dvije dimenzije: društvenu (status, čast i prestiž) i političku (moć). One su često u velikoj mjeri neovisne o ekonomskoj moći pojedinca, a razvile su se kao posljedica obrazovanja, urođenoga talenta ili neke druge okolnosti. Ovaj tip pristupa istraživanju modernoga društva u historiografskim istraživanjima podrazumijeva kontekstualizaciju podataka o profesionalnoj strukturi stanovništva uz pomoć drugih izvora. Nažalost, oni su često nedostupni ili manjkavi pa su ova metodološka ograničenja često neizbježna. Taj je problem posebno izražen u ranijim povijesnim razdobljima pa je to jedan od razloga zašto se ta društva nerijetko promatraju kao nemobilna odnosno statična.

Društveni kontekst Makarske u 19. i početkom 20. stoljeća za istraživanje procesa formacije moderne društvene strukture

Kada je riječ o ovome tipu istraživanja matičnih knjiga, važno je napomenuti kako velika količina podataka i njihov opseg potencijalno predstavljaju važan ograničavajući čimbenik. Stoga je slična istraživanja moguće provoditi uglavnom na relativno malenim sredinama kao svojevrsnim studijama slučaja. Njihova malena veličina omogućava detaljniju analizu matičnih knjiga u dužim vremenskim razdobljima, a tek na temelju usporedbe dobivenih rezultata u većem broju stu-

¹⁴ Zanimljiv pokušaj rješavanja ovoga problema i znatan doprinos u tome kontekstu dala je skupina povjesničara i sociologa okupljena oko Međunarodnoga instituta za društvenu povijest (The International Institute of Social History) pri Nizozemskoj akademiji znanosti i umjetnosti (KNAW), koja je pristupila izradi klasifikacijske sheme zanimanja diljem Europe u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća. (HISCO – Historical International Standard Classification of Occupations), no projekt je još uvijek u velikoj mjeri ograničen na Zapadnu i Sjevernu Europu odnosno zemlje s izlazom na Atlantski ocean. Usporedi: <http://hisco.antenna.nl/> (pogledano 23. 10. 2014.); <http://socialhistory.org/en/projects/hisco-history-work> (pogledano 23. 10. 2014.); Haralambos, Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*, 97.

dija slučajeva moguće će biti postaviti i sveobuhvatnije zaključke. U hrvatskome slučaju praksa istraživanja procesa formacije moderne društvene strukture temeljena na analizi društvenih struktura u malenim naseljima može se opravdati i činjenicom da je apsolutna većina ukupne populacije gotovo sve do polovine 20. stoljeća živjela u naseljima manjima od tri tisuće stanovnika.¹⁵ Među njima nameće se istraživanje urbanih sredina jer su gradovi i gradsko stanovništvo bili nositelji modernizacijskih procesa. U tome smislu relativno malena veličina Makarske, s obzirom da je u tome razdoblju grad brojao oko 1.800 stanovnika, omogućava detaljnu analizu matičnih knjiga, koja na primjeru većih gradova praktički ne bi bila moguća.¹⁶ Istovremeno, Makarska se među manjim priobalnim dalmatinskim gradovima tijekom druge polovine 19. stoljeća počela isticati razvijenošću urbanih funkcija i karakteristikama društvenoga života.

Već tijekom 18. stoljeća Makarska je postala gospodarsko, prometno, upravno i kulturno središte regije. To je potvrdila i francuska vlast 1806. godine imenujući ju središtem okružja (uz Zadar, Šibenik i Split), no dolaskom druge austrijske uprave razvoj grada naglo se usporio.¹⁷ To je bila posljedica nepovoljnih okolnosti, među kojima se posebno ističu epidemija kuge 1815. godine tijekom koje je umrla trećina stanovništva (555) i glad u idućim godinama od koje je također nastradao veliki broj građana.¹⁸ Već 1818. godine Makarska je pripojena Split-skome okrugu, a gubitak statusa nastavio se 1828. godine ukidanjem samostalne biskupije, koja je također pripojena splitskoj.¹⁹ Gospodarski oporavak i ubrzana modernizacija svih segmenata svakodnevnoga života započeli su polovicom stoljeća zahvaljujući jačanju trgovine sa širim bosanskohercegovačkim zaleđem. U grad se postupno doseljavao sve veći broj obrtnika, a uslijedio je i snažan razvoj vinogradarstva kao glavne poljoprivredne grane zahvaljujući pojavi filoksere u Francuskoj i Italiji. Gotovo sva trgovina odvijala se morskim putem, a 1878. godine u Makarskoj se otvara i prvo parobrodarsko društvo u Dalmaciji – “Braća Rismondo.” Početkom stoljeća pokrenuti su i prvi industrijski pogoni na ovome području: paromlin (1901.), koji je 1907. godine nadograđen tvornicom tjestenine te tvornica za konzerviranje i soljenje ribe (1904.). Istovremeno, razvojem lokalne samouprave nakon 1860-ih godina, izabrane lokalne vlasti dobile su mogućnost

¹⁵ Usporedi: *Almanah Kraljevine Jugoslavije, IV. jubilarni svezak, Dio prvi: Istorijsko geografski pregled* (Beograd; Zagreb: Glavno uredništvo Almanaha Kraljevine Jugoslavije, 1930), 101.

¹⁶ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979), 402.

¹⁷ Stanko Piplović, “Javne gradnje u Makarskoj općini”, *Makarsko primorje 2* (1995): 157.

¹⁸ Frano Glavina, *Makarske teme* (Makarska: Gradska galerija Antuna Gojaka, 2010), 105-110.

¹⁹ Stijepo Obad, “Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba”, u: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, prir. Nikša Stančić (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1990), 43-44; Josip Ante Soldo, “Makarsko primorje u Despotovo doba”, u: *Znanstveno savjetovanje “Život i djelo Ivana Despota”*, ur. Žarko Despot (Makarska: SIZ za kulturu općine, 1989) 265; Slavko Kovačić, “Makarska biskupija”, u: *Iz riznice Makarske katedrale*, ur. Sanja Božek (Makarska: Gradski muzej Makarska, 1995), 16.

upravljanja vlastitom imovinom, što je također imalo pozitivan utjecaj na razvoj grada, osobito za njegovo uređenje. Sve ove događaje i procese pratilo je višestruko povećanje broja javnih ureda te javnih službenika koji su u njima radili, a koji su uz obrtnike i trgovce postali glavni predstavnici srednjega društvenog sloja i nositelji modernih građanskih ideja. Dakle, na temelju svega nedvojbeno se može zaključiti kako se tijekom druge polovine 19. stoljeća pa do početka Prvoga svjetskog rata Makarska snažno modernizirala iako je i dalje ostala maleni provincijski gradić s apsolutnom dominacijom tradicionalnih oblika poljoprivrede unutar gospodarske strukture. Ova teza može se potvrditi i analizom matičnih knjiga vjenčanih od 1900. do 1910. godine, koja će pokazati snagu i brzinu društvenih promjena unutar samo jedne generacije.

Društvena mobilnost u Makarskoj u razdoblju od 1900. do 1910. godine i proces formacije modernih društvenih slojeva

U razdoblju od 1900. do 1910. godine u Matičnu knjigu vjenčanih jedine gradske župe – Župe sv. Marka upisana su 163 vjenčanja. Potpuni podaci o profesionalnoj strukturi mladoženja i njihovih očeva postoje u 151 slučaju, a za mladenke i njihove očeve u 144 slučaja. Uz njih su u matične knjige upisana i 22 vjenčanja građana Makarske obavljena u drugim mjestima i župama, no njih karakteriziraju nepotpuni i šturi podaci o mladencima koji nisu upotrebljivi za istraživanje društvene mobilnosti pa neće ni biti uzeti u obzir u nastavku teksta. Također, niti za sve mladoženje i mladenke, čiji je obred vjenčanja obavljen u samoj Makarskoj, nisu upisani podaci o zanimanju kao ni za neke od njihovih očeva.²⁰ Dakle, veličina uzorka za analizu međugeneracijske mobilnosti je 151 kod mladoženja i 144 kod mladenki.

Podaci o zanimanjima upisanih pojedinaca bit će analizirani u kontekstu troslojne moderne društvene strukture u skladu s ranijim teorijskim razmatranjima. Kao viši sloj bit će promatrani pojedinci po zanimanju upisani kao posjednici jer su u pravilu to bili gotovo isključivo pripadnici lokalne tradicionalne zemljoposjedničke elite. Pri tome se mora naglasiti kako pojam posjedništva u sebi krije i svojevrsnu zamku s obzirom na svoju pojmovnu širinu jer postoji mogućnost da je isto kao zanimanje upisano i težacima. No, takvi slučajevi bili su iznimno rijetki, što će potvrditi i kasnija analiza upisa, a većina posjednika i pojedinačno je identificirana kao pripadnici tradicionalne lokalne zemljoposjedničke elite. Srednjim društvenim slojem obuhvaćeni su pak trgovci i obrtnici te široki dijapazon građanskih zanimanja, koji je u nastavku označen kategorijom “javna služba i slobodna zanimanja.” Unutar toga zastupljeni su i javni (državni i samoupravni) i privatni službenici te činovnici, zatim liječnici, odvjetnici, inženjeri, učitelji, profesori i tako dalje. Uz iznimku obrtnika svi predstavnici srednjega sloja uglavnom

²⁰ Nisu uočene nikakve pravilnosti ili podudarnosti kod osoba kojima nisu upisana zanimanja.

su zaposleni u nemanualnim zanimanjima, koja imaju veći prestiž od manualnih, uključujući i ona majstorska, bez obzira na visinu primanja. Ovaj tip zanimanja u pravilu zahtijeva i višu razinu obrazovanja, a karakteristika nemanualnih radnika na nižim radnim mjestima jest da će prije imati slične stavove s “gornjim” srednjim slojem, s kojim se i češće u pravilu identificiraju, nego s manualnim radnicima – težacima i radnicima, to jest nižim društvenim slojem.²¹ Istraživanje srednjega društvenog sloja na ovaj način otežavaju velike razlike unutar njega te se stoga u literaturi često koristi i podjela na viši, srednji i niži srednji sloj, no to je moguće samo kada postoji velika količina raznovrsnih izvora. Naime, unutar ovako široko postavljenoga srednjega društvenog sloja nalaze se i predstavnici moderne građanske elite, ali i radnici u majstorskim radionicama, koji su uz težačke u stvarnosti bili dio nižega društvenog sloja, a upisani su u matične knjige kao obrtnici odnosno predstavnici srednjega sloja. U istraživanome razdoblju predstavnici moderne građanske elite najčešće su bili uspješni trgovci i obrtnici, odnosno visoko rangirani zaposlenici javnih službi ili visokoobrazovani pojedinci zaposleni u slobodnim zanimanjima. S druge strane, radnici u majstorskim radionicama najčešće su bili seljački sinovi koji su se obučavali za obrtnike. Stoga na ovome mjestu do izražaja dolaze spomenute Weberove dimenzije socijalne stratifikacije pa je podatke iz matičnih knjiga nužno kontekstualizirati i upotpuniti s drugim izvorima, a te predstavnike moderne elite pojedinačno identificirati, što je lakše kada je riječ o manjim sredinama. No, istovremeno je važno i napomenuti kako s pragmatične strane u kontekstu širokih kategorija, kao što su društvena struktura i društveni slojevi, njihov broj nije statistički važan.

Iz matične knjige vjenčanih u Makarskoj od 1900. do 1910. godine kao primjeri predstavnika gradske elite, koji su prema zanimanjima bili dio identificiranoga srednjeg društvenog sloja mogu se navesti mladoženje: Josip vit. pl. Rešetar (kotarski predstojnik – javni službenik), zatim Ivan pl. Ivanišević (pripadnik stare zemljoposjedničke elite i uspješni poduzetnik, koji je u matičnoj knjizi upisan kao trgovac) i Silvestar Matulović (predstavnik lokalne političke elite i kasniji općinski načelnik, upisan u matičnu knjigu kao obrtnik). S druge strane, radnike u majstorskim radionicama koji su zabilježeni kao obrtnici mnogo je teže identificirati jer su slabo prisutni u drugim vrstama izvora.²² Uz to, izrazito je važno još napomenuti kako je istraživanja profesionalne strukture tijekom 19. stoljeća, pa i tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća, na hrvatskim prostorima uobičajeno temeljiti na analizi zanimanja muškaraca, koji su u još uvijek tradicionalnim društvima bili nositelji društvenoga statusa cijele obitelji.

²¹ Lipset, Bendix, *Social Mobility*, 14-16; James R. Farr, “The Disappearance of the Traditional Artisan”, u: *A Companion to nineteenth-century Europe: 1789-1914*, ur. Stefan Berger (Malden: Blackwell Pub., 2006), 104.

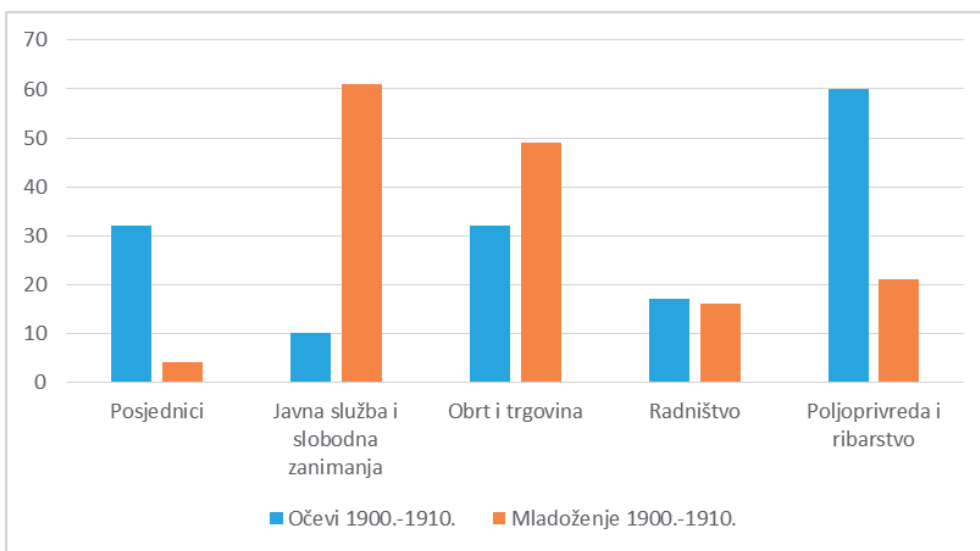
²² Za više o obitelji Ivanišević i Silvestru Matuloviću usporedi: Ivan Hrčić, “Društveni razvoj Makarske od 1918. do 1929.” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013).

Tablica 1. Zanimanja mladoženja i njihovih očeva u Makarskoj u razdoblju od 1900. do 1910. godine.

	Posjednici	Javna služba i slobodna zanimanja	Obrt i trgovina	Radništvo	Poljoprivreda i ribarstvo	Ukupno
Očevi	32 (21,19%)	10 (6,62%)	32 (21,19%)	17 (11,26%)	60 (39,73%)	151 (100%)
Mladoženje	4 (2,65%)	61 (40,4%)	49 (32,44%)	16 (10,6%)	21 (13,97%)	151 (100%)

Izvor: Arhiv Matičnoga ureda u Makarskoj (dalje: AMM), *Matična knjiga vjenčanih Makarska 1895. – 1924.*

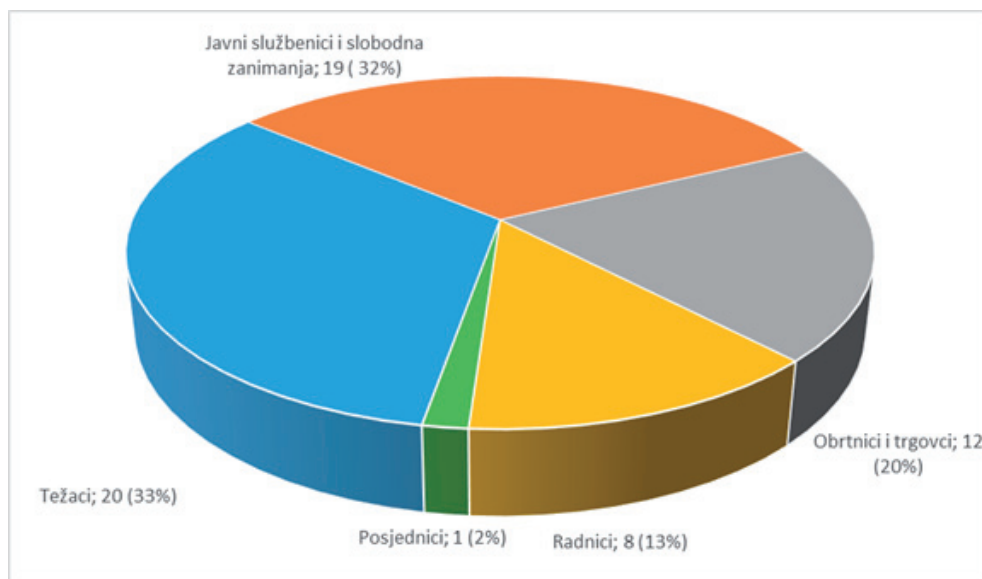
Slika 1. Profesionalna struktura mladoženja i njihovih očeva u Makarskoj od 1900. do 1910. godine prema udjelu u ukupnoj populaciji

Priložena tablica i grafikon pokazuju kako je do analiziranoga razdoblja u ovome radu (1900. – 1910.) proces modernizacije već znatno utjecao na porast stupnja društvene mobilnosti muškaraca. Na temelju usporedbe profesionalne strukture mladoženja tijekom prvoga desetljeća 20. stoljeća s profesionalnom strukturom njihovih roditelja, koja je rezultat društvene i gospodarske strukture prvih desetljeća druge polovine 19. stoljeća, razlike su jasno vidljive. Pritom je došlo prvenstveno do znatnoga smanjenja broja posjednika te težaka i ribara u ukupnoj populaciji, a povećanja udjela zaposlenih u javnim službama i slobodnim zanimanjima te obrtnika i trgovaca, koji zajedno predstavljaju široku bazu građanstva odnosno srednjega društvenog sloja. Broj radnika ostao je približno jednak, što

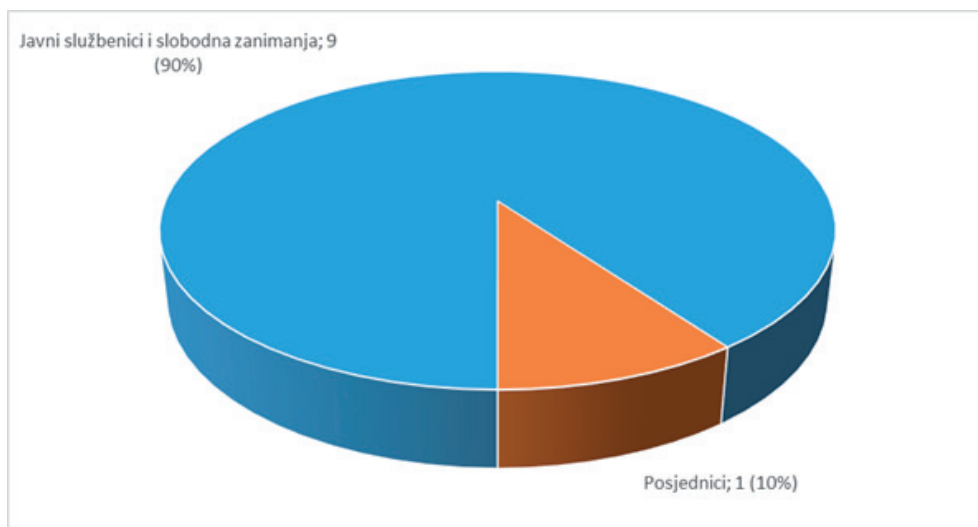
je bila prvenstveno posljedica spore i ograničene industrijalizacije. Na temelju toga može se utvrditi smjer odvijanja procesa prestrukturiranja gospodarstva od primarnih prema sekundarnim i tercijarnim djelatnostima prvenstveno zahvaljujući jačanju uloge grada kao trgovačkoga i upravnoga središta. U skladu s time može se potvrditi i smjer procesa formacije moderne društvene strukture. Naime, proces industrijalizacije na ovome području odvijao se jako sporo, slično kao i u većini ostalih hrvatskih krajeva te nije imao presudnu ulogu u modernizaciji društvene strukture. Uz to, s obzirom na prirodu lokalne industrije koja se razvijala tijekom prvoga desetljeća 20. stoljeća (tvornica tjestenina i tvornica za konzerviranje ribe), u njoj je posao nalazila uglavnom ženska populacija. Stoga je većina mladoženja koji su podrijetlom bili težaci svoje zaposlenje nalazila u širokome dijapazonu zanimanja unutar srednjega društvenog sloja, bilo kao obrtnici i trgovci, bilo u niže rangiranim zanimanjima unutar javnih službi (Slika 2). Na taj su način u najvećemu broju napredovali odmah u srednji društveni sloj te su u tome smislu “preskakali fazu radništva,” koja bi predstavljala prvu očekivanu promjenu. U ovome kontekstu nužno je još jednom upozoriti na spomenuti metodološki problem identifikacije majstorskih pomoćnika i naučnika u obrtu, koji su upisani kao obrtnici i predstavnici srednjega društvenog sloja, a u stvarnosti su bili radnici odnosno dio nižega društvenog sloja. Rješenje bi bila razvedenija struktura srednjega društvenog sloja, no u nedostatku raznovrsnijih vrsta izvora to nije moguće.

Slika 2. Profesionalna struktura mladoženja čiji su očevi bili težaci

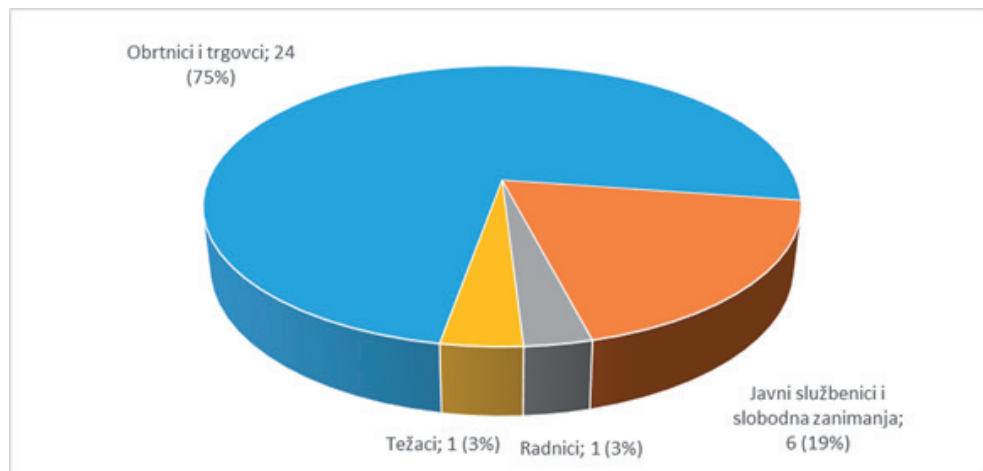
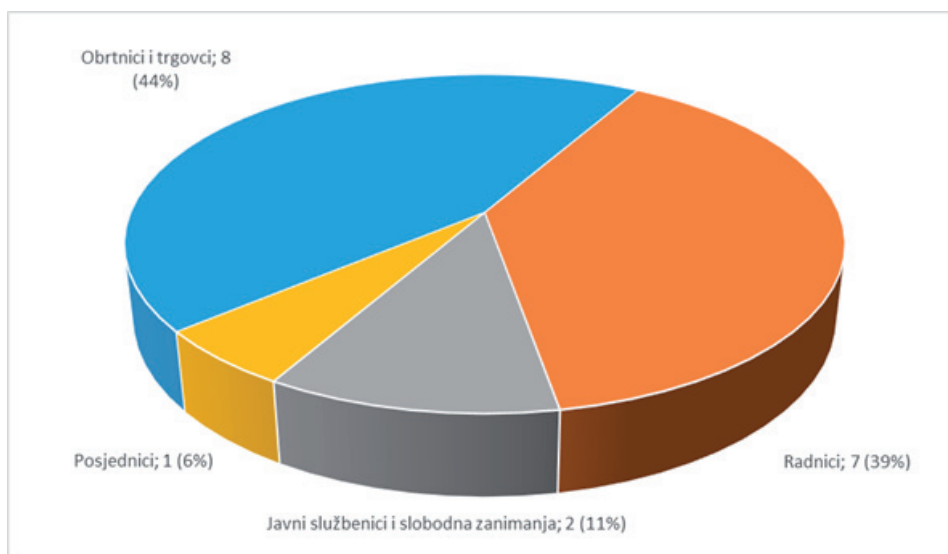

Najizraženije nasljeđivanje zanimanja zabilježeno je kod pripadnika srednjega društvenog sloja, osobito u kategorijama zanimanja koja su obuhvaćala javne službe i slobodna zanimanja (Slike 3 i 4). Ključan element njihove identifikacije bilo je obrazovanje te su upravo oni najbolje iskoristili širenje dostupnosti obrazovanja od druge polovine 19. stoljeća. To je rezultiralo sve izraženijim distanciranjem pripadnika srednjega sloja, osobito njegovih "viših" dimenzija, od nižega društvenog sloja. To je u skladu s ranijom napomenom o barijeri za mobilnost između manualnih i nemanualnih radnika.²³ Ipak, s obzirom na snažno jačanje centralnih funkcija grada tijekom druge polovine 19. stoljeća i rast gospodarstva, koji je pratio rast broja trgovina i obrta, te usporednim jačanjem administrativne funkcije Makarske, koje rezultira povećanjem broja zaposlenih u javnim službama i slobodnim zanimanjima, upravo je srednji društveni sloj zabilježio najveće širenje u Makarskoj u istraživanome razdoblju. Ovu priliku posebno su uspješno iskoristile mlade osobe koje su potjecale iz radničkih obitelji (Slika 5).

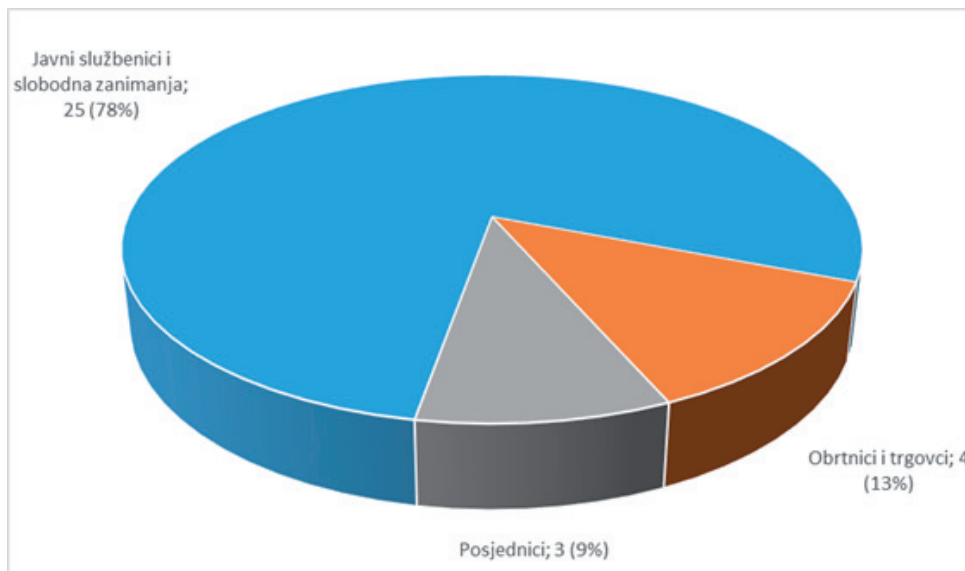
Slika 3. Profesionalna struktura mladoženja čiji su očevi bili zaposleni u javnim službama ili slobodnim zanimanjima

²³ Pamela Pilbeam, "Bourgeois Society" u: *A Companion to nineteenth-century Europe: 1789-1914*, ur. Stefan Edberg (Malden: Blackwell Pub., 2006), 90; Margaret R. Hunt, "The Middle Classes", u: *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, sv. 3, ur. Peter Stearns (New York: Charles Scribner's Sons, 2001), 51.

Slika 4. Profesionalna struktura mladoženja čiji su očevi bili obrtnici ili trgovci**Slika 5.** Profesionalna struktura mladoženja čiji su očevi bili radnici

Slika 6. Profesionalna struktura mladoženja čiji su očevi bili posjednici

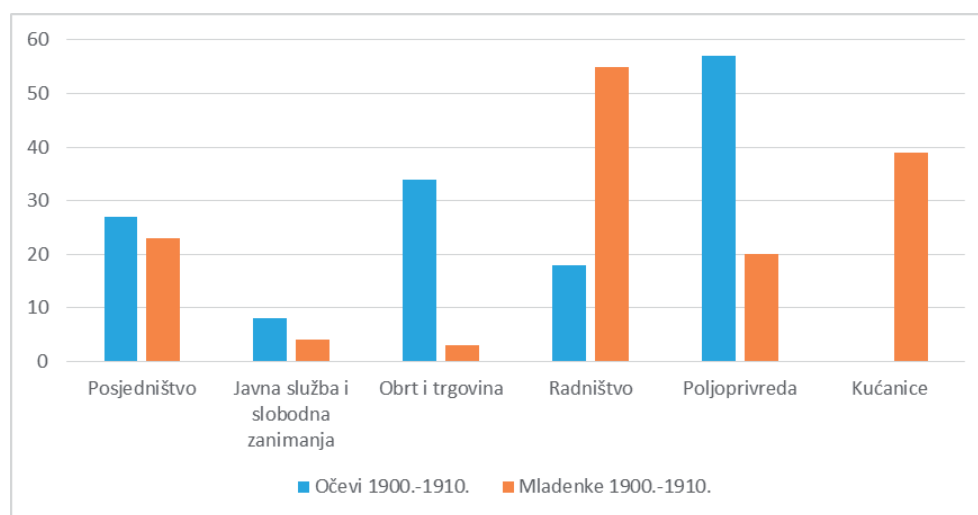

Uz težake je najveće odstupanje u usporedbi profesionalnih struktura unutar analizirane dvije generacije zabilježeno kod posjednika, pri čemu je kod njih ono bilo negativnoga predznaka (Slika 6). U Makarskoj je relativno malo pripadnika tradicionalne posjedničke elite uspjelo zadržati svoj status. To je bila posljedica prije svega njihovoga lošijeg položaja u ranijim razdobljima te manje ekonomske moći s obzirom na geografske značajke područja i malene obradive površine kao i druge povijesne okolnosti (prije svega odnos austrijskih vlasti prema tradicionalnoj dalmatinskoj zemljoposjedničkoj eliti tijekom 19. stoljeća). Lokalna tradicionalna posjednička elita nije bila ekonomski dovoljno moćna pratiti promjene koje su se odvijale u gospodarstvu pa nije mogla niti zadržati svoj status, ali su ipak – zahvaljujući svojem ranijem položaju – uspjeli postati dio novoformiranoga širokog srednjeg društvenog sloja. Dakle, na temelju svega navedenoga može se zaključiti kako su promjene profesionalne strukture Makarana pod utjecajem općega procesa modernizacije unutar samo jedne generacije bile vrlo snažne. S obzirom da su se u tradicionalnim društvima ove promjene odvijale znatno sporije, na temelju ove analize međugeneracijske vertikalne mobilnosti između mladoženja i njihovih očeva može se potvrditi već poodmakli stupanj procesa transformacije tradicionalne društvene strukture u modernu.

S druge strane, ovaj tip analize kod žena mnogo je složeniji. Naime, u tradicionalnim društvima rad žena uglavnom se odvijao unutar kuće te se smatrao kao nesamostalan pa im u velikome broju slučajeva u matičnim knjigama nije ni bilježeno zanimanje. Za kućanske poslove nisu bile plaćene i na njih se gledalo kao na poslove niže vrijednosti, za čije obavljanje nisu dobivale nikakvo posebno prizna-

nje, a i formalno su bile identificirane preko zanimanja supruga odnosno oca do udaje. Pod utjecajem procesa modernizacije po tome pitanju došlo je do određenih promjena, no broj ženskih zanimanja još je dugo u 20. stoljeću na hrvatskim prostorima ostao prilično ograničen da bi omogućio pouzdan uvid u društvene promjene. Usto, tijekom 19. stoljeća kao izrazito važna moderna građanska ideja širi se shvaćanje da je ženama mjesto prvenstveno unutar kuće, dok je suprugova uloga bila briga o obiteljskim primanjima. Sukladno tome čak 27,08% mladenki u Makarskoj od 1900. do 1910. godine navedene su kao kućanice, što u velikoj mjeri otežava donošenje zaključaka o njihovoj mobilnosti (Slika 7).

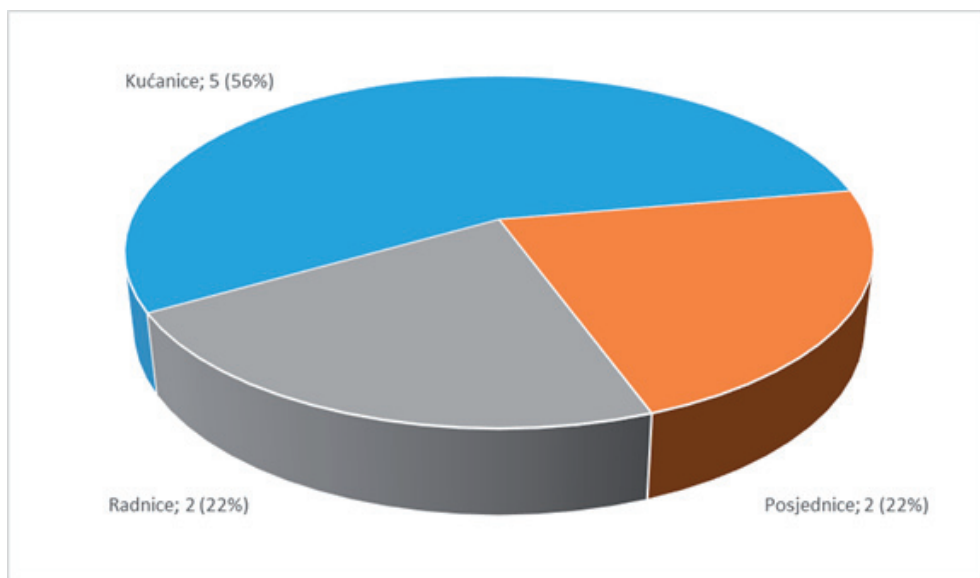
Slika 7. Mladenke i njihovi očevi upisani u matične knjige vjenčanih u Makarskoj od 1900. do 1910. godine prema zanimanju

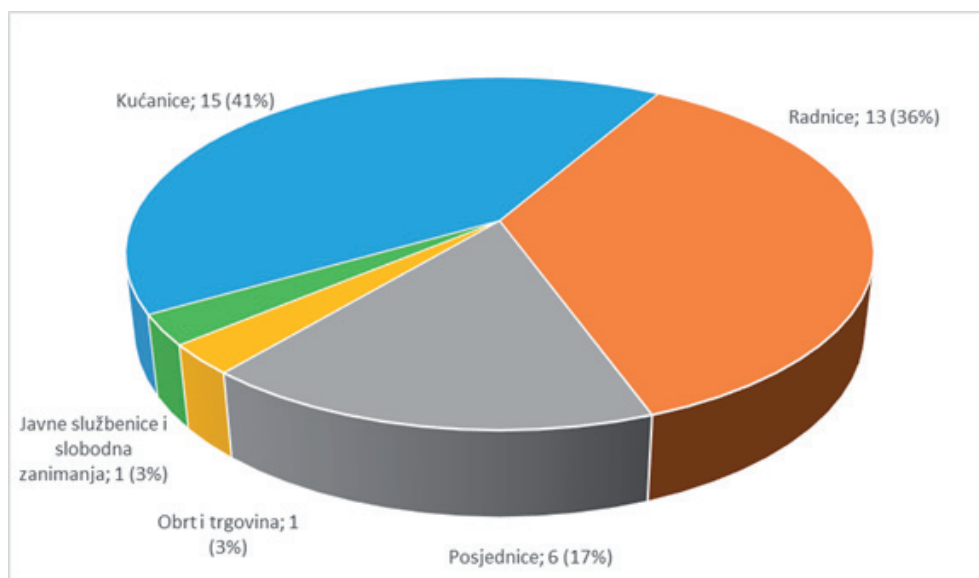
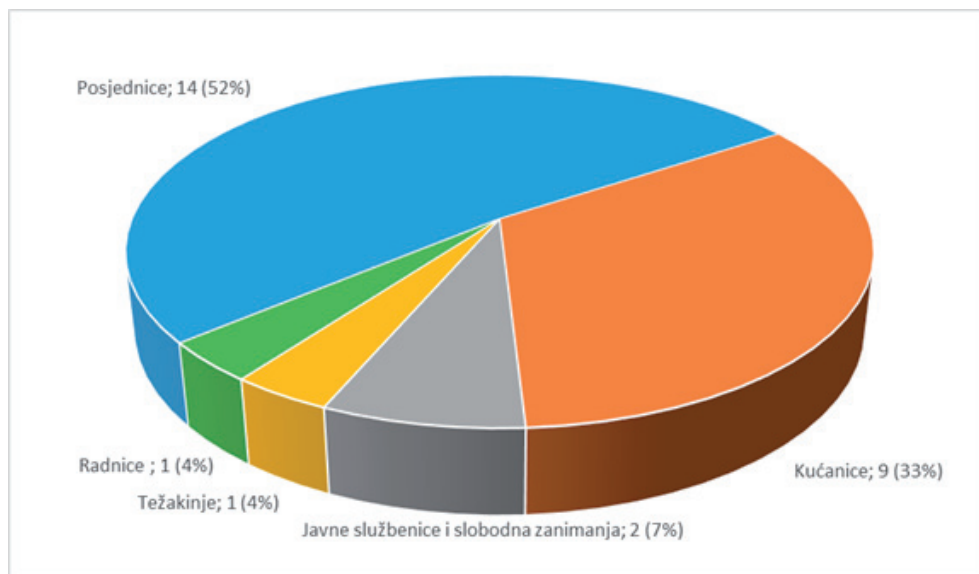
Razlike u zastupljenosti kućanica unutar pojedinih društvenih slojeva mogu upućivati na određene modernizacijske trendove i smjerove, no donošenje utemeljenih zaključaka isključivo na temelju matičnih knjiga o njihovoj vertikalnoj mobilnosti nije moguće. Naime, najveći udio kućanica bio je zastupljen među mladenkama čiji su očevi bili predstavnici srednjega društvenog sloja, osobito među njegovim uspješnijim predstavnicima (javna služba i slobodna zanimanja), koji su ujedno bili i glavni nositelji modernih građanskih ideja, što se može dovesti u odnos (Slika 8). No, ti podaci ujedno upućuju i na zaključak kako su mladenke podrijetlom iz srednjega društvenog sloja svoj društveni status uglavnom postizale odnosno održavale udajom, a ne profesijom. Slična je situacija bila prisutna i kod predstavnica višega društvenog sloja, koje su ipak nastojale dodatno naglasiti svoj društveni položaj pa su se i dalje u velikome broju titulirale kao posjednice (Slika 10). Istovremeno, s obzirom na bolju ekonomsku situaciju one su imale i

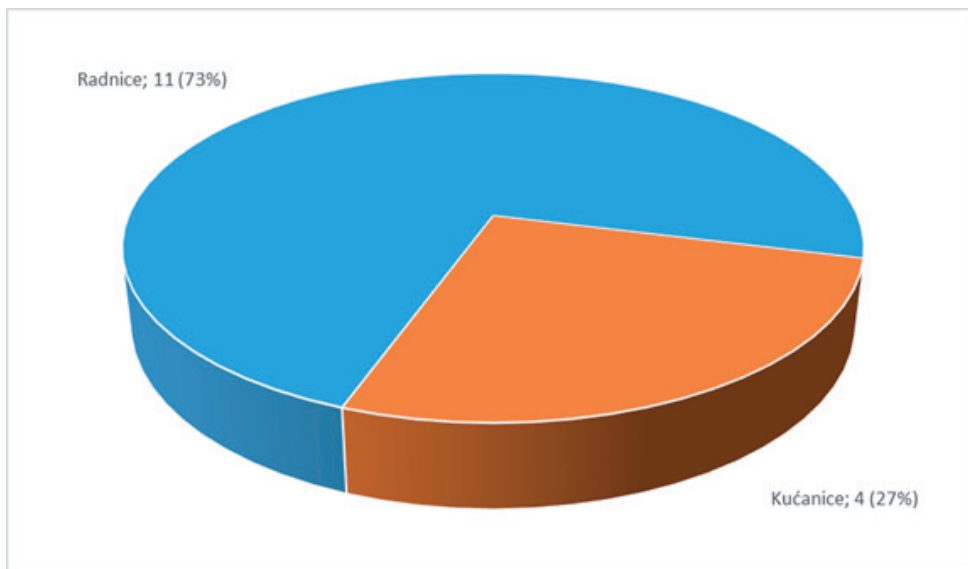
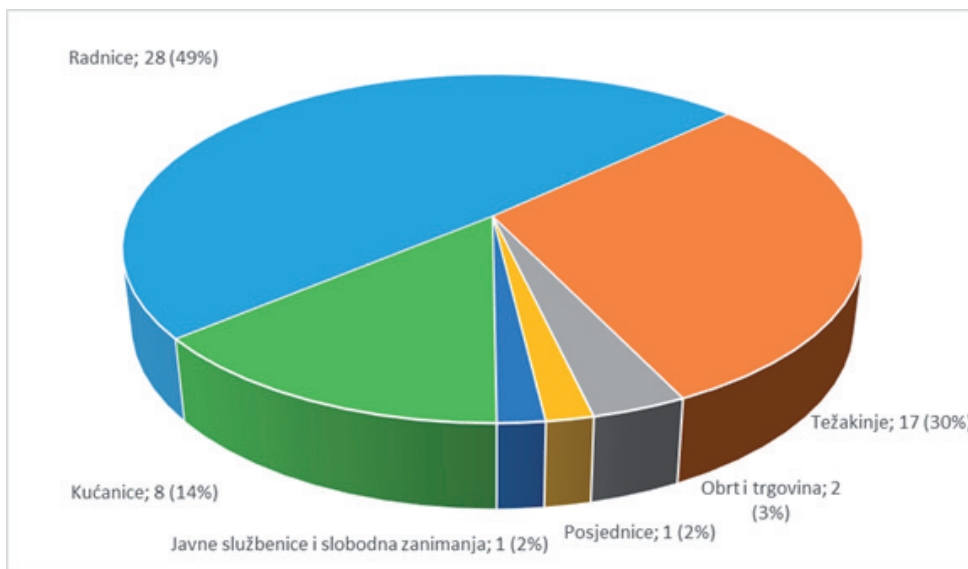
bolje preduvjete za stjecanje profesionalnih kvalifikacija pa su među njima zabilježene i dvije učiteljice odnosno pripadnice srednjega društvenog sloja, koje su to postale na temelju svoga profesionalnog uspjeha. S druge strane, mladenke koje su potjecale iz obitelji uglavnom malih obrtnika i trgovaca nisu si mogle priuštiti ostanak kod kuće i radnu neaktivnost (Slika 9). U još težoj situaciji bile su mladenke iz nižega društvenog sloja, koje su se najčešće rano zapošljavale, uglavnom kao radnice. Stoga je zastupljenost težakinja u odnosu na njihove očeve mnogo niža, dok su mladenke iz radničkih obitelji najčešće ostajale unutar istoga zanimanja kao njihovi očevi (Slike 11 i 12). Rijetki su bili slučajevi zapošljavanja žena podrijetlom iz nižih društvenih slojeva u javnim službama pa službenica (upis u matičnoj knjizi ne sadrži detaljnije podatke) podrijetlom iz težačke obitelji i učiteljica koja je bila kći vlasnika kavane, predstavljaju prije iznimke nego pravilo.

Slika 8. Profesionalna struktura mladenki čiji su očevi zaposleni u javnim službama ili slobodnim zanimanjima

Slika 9. Profesionalna struktura mladenki čiji su očevi zaposleni u trgovini ili obrtu**Slika 10.** Profesionalna struktura mladenki čiji su očevi posjednici

Slika 11. Profesionalna struktura mladenki čiji su očevi radnici**Slika 12.** Profesionalna struktura mladenki čiji su očevi težaci

Zaključak

Povijesna demografija i matične knjige kao izvor podataka nedvojbeno mogu ponuditi važan uvid u smjer, brzinu i snagu odvijanja procesa formacije moderne društvene strukture, odnosno transformaciju tradicionalne društvene strukture u modernu. No, ovaj tip istraživanja prate i znatna metodološka ograničenja. Naime, promjene koje su se događale tijekom ovoga procesa odrazile su se prvenstveno unutar sustava društvene stratifikacije. To je rezultiralo promjenama unutar profesionalne strukture stanovništva, što je moguće detaljnije pratiti samo kod muškaraca, koji su tijekom 19. stoljeća i prvih desetljeća 20. stoljeća još uvijek na hrvatskim prostorima bili nositelji obiteljskoga statusa. To se potvrdilo i u analizi vertikalne društvene mobilnosti stanovnika Makarske na temelju Matične knjige vjenčanih od 1900. do 1910. godine. Ovo istraživanje pokazalo je kako je razvoj moderne društvene strukture na ovome području definitivno započeo tijekom druge polovine 19. stoljeća. Početnu fazu procesa karakteriziralo je relativno brzo širenje srednjega društvenog sloja uslijed sporosti odvijanja procesa industrijalizacije. Stoga je u slučaju Makarske glavni pokretač modernizacije bila njezina uloga trgovačkoga i upravnoga regionalnog središta. Sporost procesa industrijalizacije nije bila značajka samo Makarske nego i ostatka hrvatskih krajeva kao i većega dijela Austro-Ugarske Monarhije. Stoga je glavna značajka društvene modernizacije cijeloga ovog prostora bio izrazito spori rast broja radnika unutar nižega društvenog sloja te dugo zadržavanje dominacije težaka unutar cjelokupne profesionalne strukture.²⁴ Na hrvatskim područjima ova sporost bila je dodatno naglašena jer je tijekom ovoga razdoblja hrvatsko društvo u osnovi zauzimalo položaj europske dvostruke periferije. Naime, nalazilo se na periferiji države koja je u kontekstu modernizacijskoga procesa i sama bila dio europske periferije.²⁵ Rezultat toga bila je apsolutna dominacija težaka u ukupnoj populaciji, što će u većini hrvatskih krajeva ostati glavna značajka društvene strukture sve do Drugoga svjetskog rata.

²⁴ Prema: Tibor Iván Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II* (Berkeley: University of California Press, 1998), 25-27; Gross, Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, 14; Nikola Gavella, "Građansko pravo u Hrvatskoj i pripadnost pravnog poretka kontinentalnoeuropskom pravnom krugu", u: *Građansko pravo i pripadnost hrvatskog pravnog poretka kontinentalnoeuropskom pravnom krugu* (Zagreb: Pravni fakultet, 2005), 29-30; Hodimir Sirotković, Lujo Margetić, *Povijest države i prava naroda SFR Jugoslavije* (Zagreb: Školska knjiga, 1988), 166.

²⁵ Ivan Rogić, *Tehnika i samostalnost: Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2000), 613.

Izvori

Arhiv matičnog ureda u Makarskoj, *Matična knjiga vjenčanih Makarska 1895.-1924.*

<http://hisco.antenna.nl/> (pogledano 23. 10. 2014.)

<http://socialhistory.org/en/projects/hisco-history-work> (pogledano 23. 10. 2014.)

Literatura

Almanah Kraljevine Jugoslavije, IV. jubilarni svezak, Dio prvi: Istorijsko geografski pregled. Beograd; Zagreb: Glavno uredništvo Almanaha Kraljevine Jugoslavije, 1930.

Ambrosius, Gerold; Hubbard, William H. *A Social and Economic History of Twentieth-Century Europe.* Cambridge: Harvard University Press, 1989.

Berend, Tibor Iván. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II.* Berkeley: University of California Press, 1998.

Crew, David F. *Town in the Ruhr – A Social History of Bochum 1860-1914.* New York: Columbia University Press, 1979.

Farr, James R. "The Disappearance of the Traditional Artisan". U: *A Companion to nineteenth-century Europe: 1789-1914*, ur. Stefan Berger, 98-108. Malden: Blackwell Pub., 2006.

Gavella, Nikola. "Građansko pravo u Hrvatskoj i pripadnost pravnog poretka kontinentalnoeuropskom pravnom krugu". U: *Građansko pravo i pripadnost hrvatskog pravnog poretka kontinentalnoeuropskom pravnom krugu*, 29-57. Zagreb: Pravni fakultet, 2005.

Glavina, Frano. *Makarske teme.* Makarska: Gradska galerija Antuna Gojaka, 2010.

Goldthorpe, John H. *Social Mobility & Class Structure in Modern Britain.* Oxford: Clarendon Press, 1980.

Gross, Mirjana; Szabo, Agneza. *Prema hrvatskome građanskom društvu.* Zagreb: Globus, 1992.

Haralambos, Michael; Holborn, Martin. *Sociologija: teme i perspektive.* Zagreb: Golden Marketing, 2002.

Hrstić, Ivan. "Društveni razvoj Makarske od 1918. do 1929." Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013.

Hunt, Margaret R. "The Middle Classes". U: *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, sv. 3, ur. Peter Stearns, 39-56. New York: Charles Scribner's Sons, 2001.

Kaelble, Hartmut. "Social mobility". U: *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, sv. 3, ur. Peter Stearns, 19-26. New York: Charles Scribner's Sons, 2001.

Korenčić, Mirko. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979.

Kovačić, Slavko. "Makarska biskupija". U: *Iz riznice makarske katedrale*, ur. Sanja Božek, 11-16. Makarska: Gradski muzej Makarska, 1995.

Lipset, Seymour Martin; **Bendix**, Reinhard. *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley: University of California Press, 1962.

Obad, Stijepo. "Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba". U: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, prir. Nikša Stančić, 43-64. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1990.

Pilbeam, Pamela. "Bourgeois Society". U: *A Companion to nineteenth-century Europe: 1789-1914*, ur. Stefan Berger, 86-97. Malden: Blackwell Pub., 2006.

Piplović, Stanko. "Javne gradnje u Makarskoj općini". *Makarsko primorje* 2 (1995): 155-165.

Polšek, Darko. "Socijalna stratifikacija". U: *Uvod u sociologiju*, ur. Josip Kregar, Slaven Ravlić i Darko Polšek, 171-192. Zagreb: Pravni fakultet, 2006.

Rogić, Ivan. *Tehnika i samostalnost: Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2000.

Segalen, Martine. "The Industrial Revolution: from Proletariat to Bourgeoisie". U: *A History of the Family: The Impact of Modernity*, vol. 2, ur. Andre Burguire, Christiane Klapisch-Zuber, Martine Segalen i Francois Zonabend, 377-415. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1996.

Sirotković, Hodimir; **Margetić**, Lujo. *Povijest države i prava naroda SFR Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

Soldo, Josip Ante. "Makarsko primorje u Despotovo doba". U: *Znanstveno savjetovanje "Život i djelo Ivana Despota"*, urednik Žarko Despot, 263-278. Makarska: SIZ za kulturu općine, 1989.

Vekarić, Nenad; **Vranješ-Šoljan**, Božena. "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj". *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47 (2009): 9-62.

Zeman, Zdenko. *Autonomija i odgođena apokalipsa: Sociološki teorije modernosti i modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.

Researching the Formation of Modern Social Structure on the Basis of Parish Registers: The Case of Makarska (1900 – 1910)

Ivan Hrstić
Institute of Social Sciences *Ivo Pilar*
Trg Marka Marulića 19
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: ivan.hrstic@pilar.hr

Summary

Historical demography and parish registers as sources can undoubtedly offer an important insight into the direction, speed, and intensity of the formation of modern social structure, that is, the transformation of the traditional social structure into a modern one. However, this type of research is significantly limited in terms of methodology. Changes that occurred during the process are reflected primarily in the system of social stratification. This resulted in various changes in the professional structure of the population, which can be observed only in male population, since men were still the carriers of the family status in the Croatian lands during the 19th and the first decades of the 20th century. This has been confirmed by the analysis of vertical social mobility of the population of Makarska, performed on the basis of marriage registers from 1900-1910. The analysis has shown that the evolution of modern social structure in this area started during the second half of the 19th century. The beginning stage of this process was characterized by a relatively fast expansion of the middle social layer, owing to the slow industrialization process. Therefore, in case of Makarska, the main motor of modernization was the city's role as the regional trade and administration centre. Slow industrialization process was not a specificity of Makarska alone, but a feature of other Croatian lands and a large part of the Austrian-Hungarian Monarchy as well. Thus, the main feature of social modernization in the area as a whole was an exceptionally slow increase in the number of workers from the lower social layers, as well as the prolonged presence of peasants in the overall professional structure. In the Croatian lands, this inertia was particularly manifest during the aforesaid period, since the Croatian society was a European periphery in a twofold sense: it was situated at the periphery of a state that was, in terms of modernization, itself a part of European periphery. The result was an absolute prevalence of peasants in its population as a whole, which would remain the main feature of social structure in most Croatian lands until World War II.

Keywords: modernization, social structure, social mobility, parish registers